

Grønne argumenter og lokal identitet

– Kampen om Skjern Å-dalen

Af Laura Tolnov Clausen

I 1987 vedtog et næsten enigt Folketing, at Skjern Å af hensyn til vandmiljøet og åens såkaldte »selvrensende effekt« skulle have de slyngninger tilbage, som den havde mistet ved 60'ernes store afvandingsprojekt. Dette inddragelsen af de tilstødende jordarealer i å-dalen, og derved også opkøb af disse jorder, som ejedes af de lokale lodsejere. Med folketingsbeslutningen havde man regnet med, at de første spadestik skulle være taget et par år efter. Dette skulle vise sig at være en vurdering, der ikke kom til at holde. I stedet var bolden kastet op til en konflikt, som, overraskende for alle, skulle komme til at vare i 12 år. Først i juni 1999 gik gravemaskinerne i gang, under stor protest fra lodsejerne. Skønt de indvundne jorde var ved at synke, og skønt selvsamme jorde i stort omfang var solgt til staten, fortsatte den lokale modstand mod projektet. Det er denne modstand, som er artiklens tema.

Det strategiske spil om magt

Et moderne samfund kan ifølge den franske antropolog Pierre Bourdieu opdeles i en række *felter*. Et felt er et socialt område, hvor der i en reelt eksisterende struktur foregår en kamp om ressourcer og magt. Feltet defineres af det, der kæmpes om: penge, politisk magt, jord, ære, uddannelse, kulturel status m.m. Eksempler på felter kan således være uddannelsessystemet, det politiske system, kulturlivet eller det, som denne artikel handler om – den danske naturforvaltning.

Bourdieu bruger spilmetaforen for det, der foregår i magtkampene i felterne. I et *spil* gælder det om at vinde. Der er regler for spillet, og deltagelse kræver, at man har nogle kompetencer og ressourcer at sætte ind. Deltagelse i spillet forudsætter m.a.o. *strategier*, og hvorvidt disse strategier er anvendelige afsløres i magtkampen. Kampen om magten i et felt foregår nemlig

ikke på lige vilkår. Nogle aktører har en større »sans for spillet« end andre, og de vil derfor tilegne sig mere af det, der er på spil i et felt, end de andre (1).

Med udgangspunkt i Skjern Å konflikten har jeg her valgt at betragte den danske naturforvaltning som et felt præget af indbyrdes magtkampe mellem forskellige aktører. Disse aktører udgøres i dette tilfælde af landbruget og de såkaldte naturinteresser repræsenteret ved en lang række naturinteresseorganisationer og de planlæggende miljømyndigheder. Hovedvægten vil blive lagt på kampen mellem landmænd og disse naturinteresser, idet jeg særligt vil fokusere på de kæmpende parter strategier og anvendelsen af miljøvidenskabelige argumenter. Her vil det være min påstand, at sådanne argumenter ikke er neutrale. Lige som alle andre argumenter er de udvalgt og tilpasset kulturelle, ideologiske og politiske formål.

Fra engbrug til kornavl

Skjern Å, som også er blevet kaldt »Danmarks eneste flod«, har til alle tider været kendt for sine store vandmasser, og flere projekter er gennem årene blevet sat i værk, for at få styr på vandets kræfter (2). Særlig store ændringer skete i forbindelse med afvandingen af 3900 ha i perioden 1962-1968, hvor åen mistede sine slyngninger og i stedet tog form som en lige kanal. Denne ændring var en følge af et skift i måden at drive landbrug på. Indtil 2. verdenskrig havde landbruget været baseret på engene som grundlag for kreaturhold, men herefter antoges det ikke længere rentabelt at drive landbrugsproduktionen på den gamle facon. I stedet talte de lokale engbønder om at kunne komme til at dyrke korn i å-dalen, hvilket dog ikke kunne lade sig gøre i et område, som ud over at have en alt for fugtig jordbund, også flere gange om året blev oversvømmet af Skjern Å. I 1940 vedtoges imidlertid en ny landvindingslov, som indebar store statstilskud til landvindingsprojekter med henblik på at øge kornavlens. Denne lov understregede landbrugserhvervets stigende samfundsøkonomiske betydning, og således endte det med, at Det danske Hedeselskab i 1961 fik grønt lys til at udføre »Danmarks største afvanding« (3).

Omtrent samtidigt var der protester fra Danmarks Naturfredningsforening, men disse protester blev overhørt af både staten og landbruget. En svag interesseorganisations fremsatte bekymring for fugles ynglesteder og æstetiske betragtninger omkring landskabers bevaring var ikke gangbare argumenter i en tid domineret af væksttankegang. Den naturdefinition, som havde primær eksistensberettigelse, var den naturtekniske definition af naturen som ressource. Overalt i landet blev moser udtørret, fjordarealer inddæmmede og snoede vandløb rettet ud til lige kanaler.

Tidligere var det landbrug, der formede sig ved Skjern Åens bredder, det såkaldte å-dalslandbrug baseret på dalens enge som grundlag for kreaturhold og suppleret med jagt og fiskeri. Det var et blandingslandbrug, hvor korndyrkning ikke spillede den store rolle. Til gengæld var det afgørende, at engene gav føde til kreaturerne året rundt. Selve høbjergningen i engene foregik indtil århundredskiftet ved håndkraft. Det var hårdt arbejde, hvor alle deltog. Her er børn, forældre, bedsteforældre og tjenestefolk fra en gård i Borris fotograferet anno 1896. Foto: Skjern-Egvad Museum.

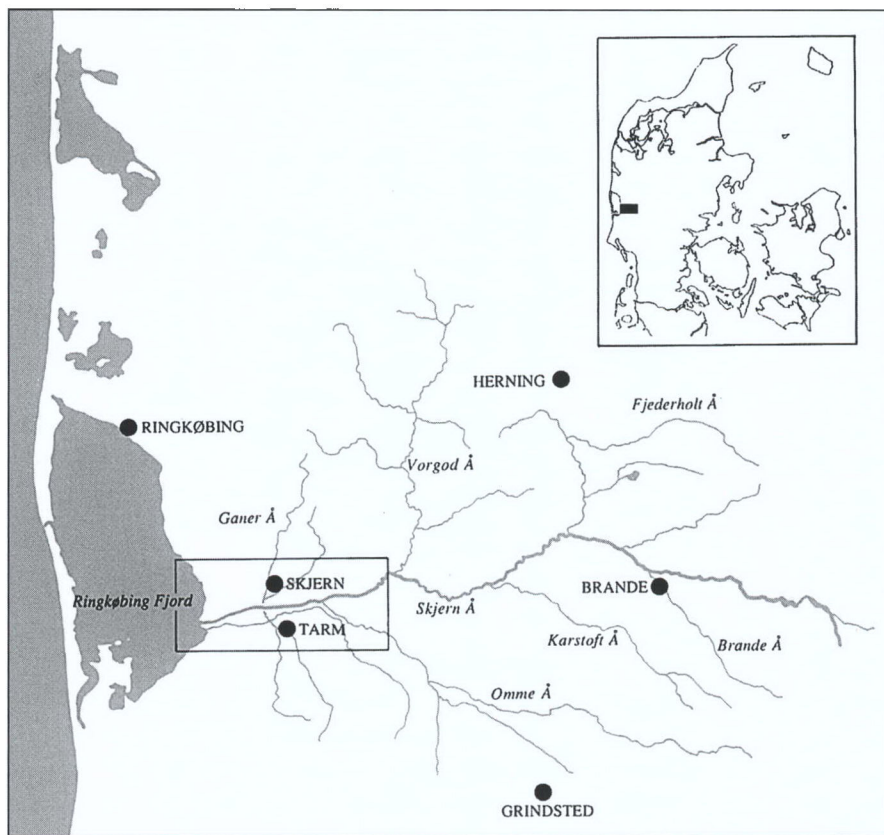
Fremkomsten af en ny naturopfattelse

Økonomisk set var 60'ernes Skjern Å projekt en stor succes for landbruget, idet afvandingen skabte masser af frodig agerjord. Med tiden viste store områder af jorden sig imidlertid mindre dyrkningseget. Hovedafvandingen havde betydet en sænkning af grundvandsstanden, som med tiden resulterede i, at jorden blev stadig mere komprimeret. I midten af 80'erne var over halvdelen af jordene sunket – nogle steder med op til en meter – som følge af omsætningen af den tidligere tørvejord. Landbruget oplevede i 80'erne nogle dårlige høstresultater, og i følge tekniske vurderinger var sandsynligheden for et urentabelt jordbrug stor, med mindre der skete en gendræning.

Derudover havde Ringkøbing Fjord i løbet af 70'erne i stigende grad fået det dårligt. Hoved-afvandingen blev af miljøeksperter anklaget for at have haft store miljømæssige konsekvenser for fjorden i form af stor udledning

af okker, fosfor og kvælstof. Sammenlignet med tilstanden i 50'erne havde fjorden fået en femdobling af kvælstoftilførsel, og denne tilførsel antoges overvejende at komme fra Skjern Å. Som følge af åens udretning, blev affaldsstoffer fra by og land ikke længere tilbageholdt af vandløbets brinker, og var ej heller længere i stand til at sedimentere og blive omsat under de periodevise oversvømmelser af engområderne.

Disse omstændigheder fik i 1986 de lokale borgmestre i Skjern og Egvad til at tage initiativ til en lokal marginaljordskonference, hvor å-dalens fremtidige brug skulle diskuteres (4). Marginaljordsbegrebet var året tidligere

Skjern Å-systemet er landets vandrigeste, og afvander over 11% af Jyllands areal. Naturprojektet gennemføres i området mellem Ringkøbing Fjord og Borris (indrammet). Tegning af Johannes Bach Rasmussen, Skov- og Naturstyrelsen: Skjern Å Naturprojekt – Danmarks største projekt til genskabelse af Natur. Miljø- og Energiministeriet København, 1995.

kommet på den politiske dagsorden, og resultatet af konferencen blev en direkte appel om statslige initiativer.

12 år tidligere, i 1973, havde Danmark fået et nyt ministerium og en ny miljølov, der satte langt mere fokus på miljøet, end det hidtil havde været tilfældet. En ny moralsk stillingtagen til naturen var på vej, og naturfredningsinteresserne var ikke længere alene repræsenteret ved en privat organisation som væsentligste, administrativt udførende kraft. Væsentligt for en ny naturopfattelse var også det vel nok mest kendte eksempel på miljøpolitik – Brundtlandrapporten fra 1987, hvor begrebet *bæredygtighed* for alvor blev slået fast (5). Denne rapport formåede at sætte en dagsorden for etisk tankegang omkring natur og miljø og præsenterede bæredygtighed som et begreb, der hvilede på et ligheds- og retfærdighedsprincip samtidigt med, at det søgte at indtænke fremtidige generationers behov i naturforvaltningen.

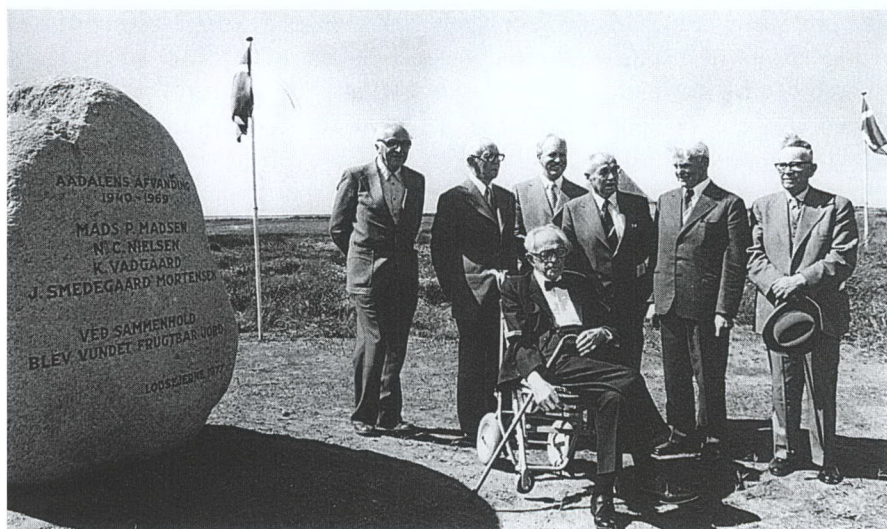
Det var således også i anden halvdel af 80'erne, at der i Folketinget blev taget en række initiativer vedrørende miljø- og naturbeskyttelseslovgivningen. Disse lovinitiativer blev efterhånden betegnet som den »grønne pakke«, og et af de væsentlige initiativer i denne henseende var regeringens udspil med Vandmiljøplan I. Denne plan blev lanceret den 31. januar 1987 og indebar, at kvælstof for landbrug, industri og kommuner skulle halveres, og at fosforudledningen skulle ned med 80 pct. – inden tre år (6).

Som led i marginaljordsdebat og vandmiljøplan fremsatte folketingsmedlemmer fra Socialdemokratiet den 13. januar 1987 »*Forslag til folketingsbeslutning om genskabelse af Skjern Å-systemets selvrensende effekt*« (7). Åen skulle nu have sine slyngninger tilbage, og i stedet for landbrug skulle der være natur. Forslaget indebar derfor opkøbet af de jorde, som var blevet afvandet i 1960'erne. Den 5. maj 1987 blev forslaget vedtaget af Folketinget med stort flertal.

Marginale jorde – marginale mennesker

Beslutningen om det nye Skjern Å-projekt blev oplyst til de lokale landmænd via en tv-udsendelse. I samme forbindelse tonede den lokale borgmester frem på skærmen og kaldte 60'ernes afvandingsprojekt for en »*forbrydelse mod naturen*« (8). Dette »bagholdsangreb«, som det senere i lokale kredse blev formuleret, fik dengang harmen frem hos de ca. 400 berørte lodsejere. Da miljøminister Christian Christensen efterfølgende kom over for at holde tale om projektet, blev han mødt af over 200 vrede landmænd, der ønskede projektet skrinlagt og truede med fysisk blokade for at afkræve flere svar. Hermed var startskuddet givet til en kæmpe konflikt mellem lokale og myndighederne.

På det tidspunkt, hvor projektet til Skjern Åens selvrensende effekt blev

I 1977 blev der rejst en mindesten med navnene på de lokale initiativtagere ved Hedeselskabets store afvanding af 3900 ha. i perioden 1962-69. På indvielsesdagen deltog disse initiativtagere, som også gik under betegnelsen »pionererne«. Foto: Skjern-Egvad Museum.

lanceret, havde landmændene i Å-dalen allerede længe oplevet krisen kradse. Kombinationen af fejlinvesteringer, store rentebyrder, inflation og ændrede EF-regler med kvotaordninger og faldende minimumspriser, havde vendt fremgangen til økonomiske vanskeligheder. De store forventninger, man havde haft til både afsætningen og priserne, havde vist sig ikke at holde stik. Desuden var der sket en voldsom stigning i priserne på landbrugsejendomme. Dette indbød til kraftig belåning, men med den faldende afsætning faldt priserne snart igen og udløste mange tvangsauktioner. De landmænd, der overlevede, oplevede en stadig mere omfattende politisk regulering af produktionens art, omfang og pris. Endnu var man dog kun delvist slået ud. Men så kom miljødebatten. Over alt i landet blev landmændene udskældt som miljøsvin, og de fleste følte sig ramt på deres erhverv. Efter egen opfattelse, havde man blot gjort det, som samfundet, organisationerne og konsulenterne havde forventet. Man havde fordoblet produktionen og halveret antallet af brug. Nu kom så miljøbølgen rullende og satte endnu flere restriktioner op. Klimaks i miljøkonflikten var lanceringen af vandmiljøplanen i 1987, som medførte meget voldsomme angreb på landbruget.

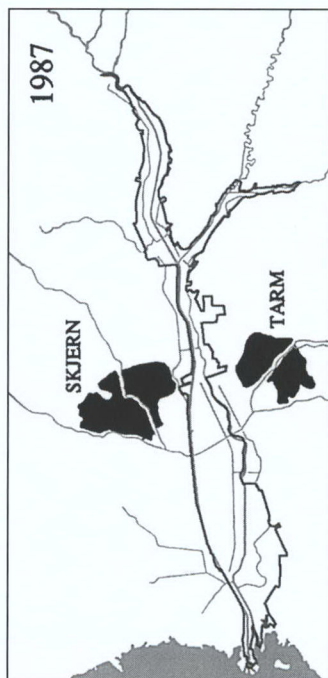
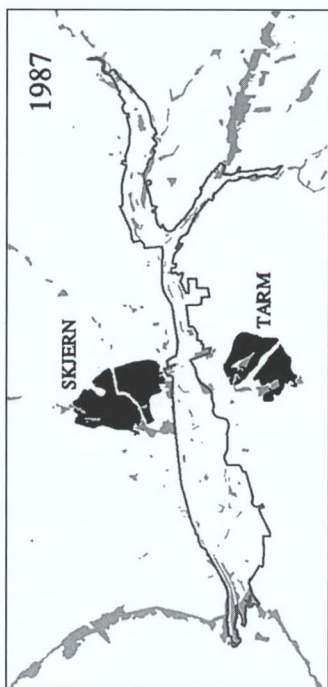
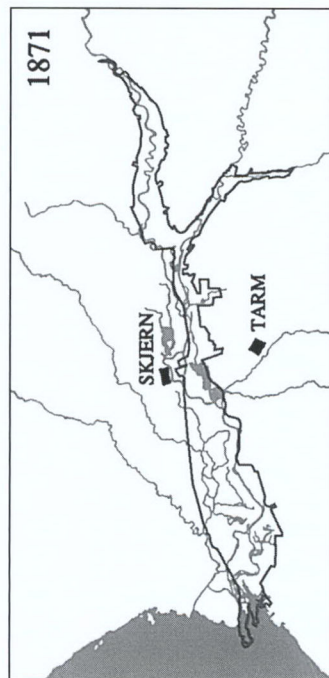
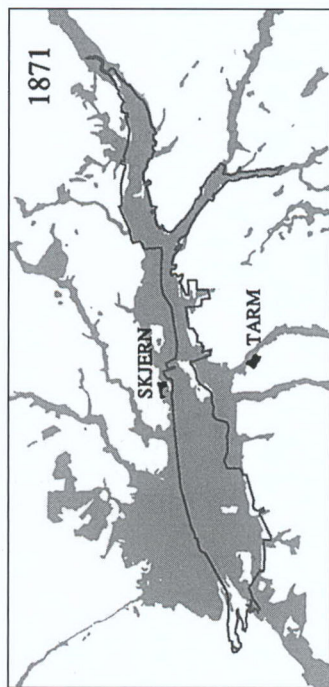
Hvad der i Å-dalen kolliderede med det, som de lokale landmænd oplevede som en miljøhætz, var marginaljordsdebatten og folketingsbeslutnin-

gen om det nye Skjern Å-projekt. Lød ordet »ekstensivering« godt ud fra et natur- og miljøsynspunkt, efterlod ordet et dårligt indtryk hos egnens landmænd. Særlig de ældre, som var fjerde eller femte generation af gamle hedeopdyrkere, var chokerede over det, de opfattede som manglende respekt for jord. Samtidig symboliserede landskabet på en særegen måde den udprægede tradition for selvforvaltning, som eksisterede i området. Gennem generationer havde egnens bondeledere opnået respekt for deres landbrugs- og ledermæssige evner, og de havde i høj grad været bestemmende for karakteren af landskabets udnyttelse og udformning. Inden for de enkelte familier var der navne, der knyttede sig til landskabet i å-dalen, og historierne gik om fædre og onkler, der havde haft deres alt andet end lette udkomme med engbruget. Det samme gjorde sig gældende på kollektivt plan, hvor man mindedes 60'ernes foregangsmænd – de gamle »pionerer« – som i sin tid havde virket for afvandingen af å-dalen. For mange lå tidligere generationers kamp mod de ustyrlige vandmasser og det noget lukrative engbrug dem meget på sinde. Afvandingen af å-dalen havde været en sejr over den usikkerhed, der knyttede sig til engbruget.

Det Rådgivende Udvalg

En af de ting, som Folketingsbeslutningen om genskabelsen af Skjern Åens selvrensende effekt indebar, var, at der skulle lægges vægt på de lokale interesser. Der skulle derfor nedsættes en arbejdsgruppe, som skulle stå for indsamling og udarbejdelse af forslag til projekter, der kunne bidrage til opfyldelsen af beslutningen. Denne arbejdsgruppe bestod af medlemmer fra de to kommuner, Skjern og Egvad, Ringkøbing Amtskommune samt repræsentanter fra Fiskeri- og Miljøministeriet, Miljøstyrelsen og Skov- og Naturstyrelsen. Desuden deltog en lang række forskellige interesseorganisationer bestående af Landvindingslauget, Husmandsforeningen, Danmarks Havfiskeriforening, Naturfredningsrådet, Friluftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening, Danmarks Sportsfiskerforbund, Dansk Ornitologisk Forening og Danmarks Jægerforbund.

Efter indsamlingen af ialt 58 projektforslag indstillede et flertal af arbejdsgruppen i juni 1988 den såkaldte *Sydløsning* til miljøministeren. Denne løsning omfattede 2100 ha. og byggede på et hovedprincip om at være *autentisk*. Idealet for denne autenticitet var det meget slyngede å-løb, som det havde set ud anno 1871. Man ville udnytte de »oprindelige strømninger« (9), og 1871 var det årstal, som blev brugt som sammenligningsgrundlag, når åens forestående forandring illustreredes på kort og tegninger. Et mindretal bestående af Husmandsforeningernes repræsentant og lederen af egnens landboforening kunne ikke tilslutte sig *Sydløsningen*. Begrundel-

Kortene til venstre viser enge og sumpområder i 1871 og 1987. Ved afvandingen i 1960'erne blev ca. 4000 ha enge og sumpområder omdannet til agerjord. Den slyngede og fritløbende å blev dermed erstattet af kanaler og inddagede å-løb. Kortene til højre viser åens forløb i 1871 og 1987. I 1987 var det å-løbet anno 1871, der dannede forbillede for åens fremtidige udseende. Tegning af Johannes Bach Rasmussen, Skov- og Naturstyrelsen: Skjern Å Naturprojekt – Danmarks største projekt til genskabelse af Natur. Miljø- og Energiministeriet København, 1995.

sen var, at denne løsning krævede for meget af den endnu gode landbrugsjord.

På baggrund af arbejdsgruppens arbejde og det fortsatte ideal om lokal deltagelse i beslutningsprocessen, nedsattes november 1990 et såkaldt Rådgivende Udvalg. Udvalget bestod af stort set de samme repræsentanter som arbejdsgruppen, og havde som kommissorium »at drøfte og rådgive« om realiseringen af Skjern Å projektet (10).

Lokal modstand

For lodsejerne, som var den eneste lokale interessegruppe, der markerede modstand mod et nyt Skjern Å projekt, ansås arbejdsgruppen og det efterfølgende Rådgivende Udvalg som en kærkommen lejlighed til at komme til orde. Man indså imidlertid også, at man var nødt til at organisere sig. En vigtig del af denne organisering indebar, at posterne som talsmænd blev udfyldt, og det blev de ganske af sig selv, idet de nødvendige bannerførere leveredes fra de store gamle slægter fra egnen. Det var disse skikkelsers fædre – pionererne – som i sin tid havde virket for å-dalens afvanding, og som sådan udfordrede det nye å-projekt hele strukturen i det lokale magtpolitiske hierarki. Som lokale sognrepræsentanter var de vant til, at folk kom til dem, når de følte, at de var oppe imod noget, som de ikke selv kunne magte, eller når der skulle træffes fælles beslutninger. Dette var også tilfældet i forbindelse med Skjern Å projektet. Således stod de for indsamlingen af de henvendelser, som kom fra det omgivende lokalsamfund, og betragtede i øvrigt disse henvendelser som en art ammunition, der på et eller andet tidspunkt kunne fyres af på de bonede gulve.

I årene fra 1987 og frem til 1990, hvor det første Rådgivende Udvalg satte i gang, er det således muligt at tale om et crescendo i den lokale politiske debat. Der blev afholdt møder i de forskellige lodsejerlaug og i den overordnede lodsejerforening, lige som man mere uformelt mødtes i marken, på gaden og omkring kaffebordene og drøftede sagen. Det var blandt andet her »patronerne« blev indsamlet, og i løbet af kort tid havde der samlet sig en enighed omkring en generel modstand mod projektet. En relativt omfattende og systematisk indsamling af ideer og forestillinger, informationer og meninger blev sat i værk og integreret på et væld af forskellige måder i den daglige samtaleudveksling. Man samlede sig om mærkesager som respekten for forfædrenes møjsommelige kamp med hede- og engjorden og om landbrugets fortsatte samfundsmæssige vigtighed. Disse erindringer afsluttedes som regel med at understrege den hån, som man mente, projektet udgjorde mod jorden som fædre arv og den danske bondekultur generelt.

I denne henseende var også den lokale presse i høj grad med til at forstærke den lokale selvforståelse. I aviserne portrætteredes de lokale landmænd som beskedne, hårdtarbejdende landmænd, der kæmpede for deres rettigheder overfor det statslige bureaukrati. Der blev talt om stavnsbåndets genindførelse og om truslen mod landbruget som livsform. Man samlede sig om udtrykket »vore rettigheder« og den generelle opfattelse, at det handlede om almindelige menneskers ret til at bibeholde den levemåde, som de selv gennem årene havde opbygget. Egentlig burde denne ret have været forsvaret af staten – dette var en rimelig forventning fra dens borgere. Det nye Skjern Å-projekt indikerede imidlertid endnu engang, at der ikke blev levet op til denne forventning. Å-projektet blev således gjort til samlebegreb for både økonomisk udsugning og kulturel ekspropriation, og den dominerende opfattelse var, at hvis blot projektet kunne bekæmpes, ville de gamle forhold vende tilbage. Samtidigt benægtede lodsejerne alle anklager. Jordene var stadig aldeles dyrkningsegne, og fjordens forurening havde intet med landbruget at gøre.

I første omgang forsøgte lodsejerne således at imødegå *Sydløsningen* med strategier og argumenter, der tog udgangspunkt i deres egen selvforståelse. Med afsæt i traditionen for lokal selvbestemmelse og en dybtliggende opfattelse af erhvervets store betydning for samfundet, regnede lodsejernes repræsentanter de første år efter folketingsbeslutningen med, at projektet kunne omstyrtes uden de store armbevægelser. Man undlod at komme til de af Skov- og Naturstyrelsen arrangerede informationsmøder og accepterede generelt ikke, at projektet *var* vedtaget.

Modvilje og småsabotager ændrede imidlertid intet, og heller ikke i en bredere kontekst fandt lodsejerne støtte. De landsdækkende aviser var ensidige i deres dækning af problematikken. Her fremstilledes naturprojektet i positive vendinger, og blandt politikerne var der heller ikke meget hjælp at hente. Ved folketingsbeslutningen i 1987 havde selv Venstre stemt for projektets vedtagelse, og nu bakkede partiet op omkring *Sydløsningen*. Projektet *skulle* gennemføres, og der var intet, man kunne stille op herimod. Lodsejerne var chokerede oven på denne erkendelse og erfaringen af erhvervets smuldrende politiske gennemslagskraft.

Efter at have sundet sig oven på den nye situation indstillede lodsejernes repræsentanter sig på at ændre strategi. Kunne man ikke ligefrem forhindre projektet, kunne man i hvert fald, i følge kommissoriet, påvirke projektets endelige udformning. Fra nu af gjaldt det om at bruge alle midler for at undgå, at den alt for omfattende *Sydløsning* blev realiseret. *Skulle* der laves et projekt, måtte det være et projekt, der krævede langt mindre jordinddragelse, og med denne målsætning for øje regnede man med at kunne anvende kommissoriets demokratiske spilleregler.

Bæredygtighed og demokrati

Som det fremgik af kommissoriets ordlyd om »at drøfte og rådgive«, foregav Det Rådgivende Udvalg umiddelbart at have et demokratisk tilsnit. Hele vejen igennem var der blevet lagt vægt på vigtigheden i den lokale indflydelse, og lodsejerne opfattede således nedsættelsen af udvalget som et tegn på demokrati.

Efterhånden som udvalgsmøderne skred frem, måtte lodsejerne imidlertid erkende, at deres demokratiopfattelse ikke fandt genklang i landets grønne ministerium og dets tilhørende styrelse – Skov- og Naturstyrelsen. Om det samarbejde, som havde fundet sted i Det Rådgivende Udvalg, anvendte lodsejernes repræsentanter ofte ordet »manipulation«. Den manipulation, som lodsejerne mente fandt sted, vedrørte forholdet mellem kommissorium som teori og kommissorium som praksis. Først og fremmest kom misforholdet til udtryk i muligheden for at komme til orde i udvalget samt selve referatskrivningen i forbindelse med udvalgsmøderne.

I forbindelse med referatskrivningen mente man ikke, at det fremgik, at der på udvalgsmøderne var mange kritiske spørgsmål og uenighed omkring projektets udformning. De referater, som blev sendt afsted til ministeren, var i stedet neutrale og havde et skær af overensstemmelse, som man overhovedet ikke mente havde været tilfældet. Således var den lokale holdning den, at det demokratiske design var en narresut, der skjulte en reelt manglende mulighed for indflydelse.

Når man fra lodsejerne havde forventet en høj grad af offentlighed og åbenhed, blev man også her skuffede. Omkring udvalgsmøderne eksisterede der ikke nogen offentlighed. Møderne var lukkede, og medlemmerne fik forbud mod at udtale sig til pressen.

Endeligt var man ikke tilfreds med selve afstemningsproceduren, som blev opfattet som grundlæggende udemokratisk, idet mindretalsinstillinger ofte blev fulgt, når det var til naturinteressernes fordel.

Uden øje for de gode globale hensigter oplevedes skævheden i Det Rådgivende Udvalgs interne beslutningsstruktur således af lodsejerne som både uretfærdig og urimelig. De øvrige interesseorganisationers forrang fulgte imidlertid logisk handlingsplanens forudsætninger. Nævntes begrebet *bæredygtighed* ikke direkte, var det dog hele tiden til stede i den styrende dagsorden. Begrebet satte rammerne for, hvad der kunne debatteres og hvordan, og som sådan kunne et fremtidigt landbrug i å-dalen slet ikke diskuteres. Det, man ønskede, var en *oprindelig* og *bæredygtig* natur, og dette ideal associeredes med en slynget å. Hvorvidt en slynget å vitterligt var tilstræbelsesværdig for bæredygtigheden, og hvorvidt det overhovedet lod sig gøre at tale om »oprindelig« natur blev ikke bragt til de-

bat. Målet var defineret. Det var kun vejen derhen, der var til forhandling (11).

Mangel på kompetencer

Oplevede lodsejerne beslutningsprocessen i Det Rådgivende Udvalg som manipulerende og udemokratisk, var opfattelsen fra ministeriel side, at lodsejerne var nogle stædige og tunge dansepartnere. Med afsæt i forventningerne om struktur, handlekraft og kompetence til at sætte sig ind i de mange tekniske udredninger blev embedsmændene svært skuffede. I forhold til den vante arbejdsprocedure undrede man sig over, at lodsejerne ikke forberedte sig ordentligt til møderne, at de ikke læste rapporterne, og embedsmændenes opfattelse af lodsejernes repræsentanter var generelt den, at de sad og lurepassede og ikke meldte klart ud.

Set fra lodsejernes synspunkt følte de sig imidlertid magtesløse overfor det videnskabelige design, som diskussionen i Det Rådgivende Udvalg var underlagt. I forhold til de øvrige interessegrupper, som var forhandlingsvante, bekendte med meget af det fremlagte materiale og i øvrigt i det store og hele enige med myndighederne, havde lodsejerne hverken ressourcerne eller den fornødne erfaring til at kunne sætte sig ind i og argumentere imod de omfattende rapporter, videnskabelige vendinger, grafer og lignende, som udgjorde væsentlige dele af det grundlag, beslutningsproceduren hvilede på. Overfor den »*ekspertdiskussion*«, som indsigelser mod projektet medførte, følte man sig »*koblet af*« og »*intellektuelt hånet*« (12). Knapheden på kundskab og erfaring afslørede således en betydelig magtforskydning til miljø- og naturinteressernes fordel. Når lodsejerne gentagende gange brugte udtrykket »*manipulation*«, kan det derfor også ses som et udtryk for manglende kompetencer i forhold til feltets eksisterende dagsorden. De havde ikke den nødvendige »*sans for spillet*«, og så ingen umiddelbar logik eller sandhed i de argumenter, de blev stillet overfor. Tværtimod gjorde fornemmelsen af underlegenhed dem blot endnu mere indstillet på modstand.

Naturens skiftende argumenter

At projektets mål var sat kom også til udtryk i forbindelse med de skiftende argumenter for at give åen dens slyngninger tilbage. Hvad disse skiftende argumenter endvidere forekommer at illustrere, er den autoritet og magt, der ligger i den miljøvidenskabelige argumentationsform.

I 1991 vurderede Miljøstyrelsens samlerapport *Vandmiljø 90*, at de fremtidige slyngningers betydning for åens selvrensningsevne var minimal (13). Det væsentlige var derimod, at en reducere af landbrugets udledninger,

bedre spildevandsrensning og standsning af skadelige udledninger fra dambrug havde reduceret åens kvælstofindhold betydeligt. Antagelsen om genopretningens manglende effekt var ikke ny. Før nu var denne kritik imidlertid ikke blevet taget alvorligt. Allerede kort tid efter folketingsbeslutningen havde forskellige sagkyndige undret sig over, at man i stedet for det voldsomme indgreb ikke blot lod åen og engene passe sig selv og brugte de mange millioner på andre mere nødvendige miljøprojekter. Åen var, sagde man, allerede og helt af sig selv, godt i gang med at komme i ligevægt. I denne anledning blev der stillet spørgsmålstegn ved projektets egentlige hensigter, og begrebet »prestigeprojekt« blev ved flere lejligheder luftet (14).

Selvom hovedargumentet var forsvundet, blev projektet ikke aflyst. I stedet undergik det den 27. november 1992 en navneforandring fra *selvrensningsprojekt* til *genopretningsprojekt*, idet det nu med udgangspunkt i videnskabelige undersøgelser understregedes, at det var muligt at genskabe det tidligere eksisterende dyre- og planteliv i Å-dalen (15). At de pågældende dyr og planter var *sjældne* og *truede*, og at fuglene var *trækfugle*, gjorde det til vægtige argumenter, fordi det dermed delagtiggjorde Skjern Å i en global etisk dagsorden. Det, der var tale om, var *ansvarsarter*, som i overensstemmelse med internationale aftaler pålagde Danmark et bevarelsesmæssigt ansvar (16). At projektet skulle være af fundamental betydning for disse arter, var der derimod ikke nogen egentlig vished om. Flere udenforstående eksperter havde udtalt tvivl herom. I forhold til det, man ødelagde, var gevinsten ved det, man forventede at opnå, for usikker, hævdedes det (17). I disse udsagn anedes også en kritik af idealiseringen af en genoprettet »oprindelig« natur. Lod det sig overhovedet gøre at tillægge naturen en »egen« tilstand uafhængigt af menneskelig påvirkning, eller refererede »oprindelig natur« i virkeligheden ikke kun til istidens landskabsdannelse? Lod det sig gøre at synonymisere åen anno 1871 med oprindelighed, eller var hele det nye Skjern Å projekt ikke blot et udtryk for dyrkelsen af en fiktion?

For projektmagerne var argumentet om ansvarsarter imidlertid lige så fyldestgørende, som argumentet om den selvrensende effekt havde været det, og herefter sad navnet »naturgenopretning« fast. I de efterfølgende informationsbrochurer blev naturprojektet beskrevet som »Danmarks største projekt til genskabelse af natur« (18).

Social kontrol

Ændringerne i projektets overordnede målsætning skabte frustration og mistillid blandt lodsejerne. Hvad havde man egentligt at forholde sig til, når projektets hovedargument sådan uden videre kunne udskiftes med et andet?

Skjern Å er berømt for sin laksestamme, der er speciel ved sin størrelse.

I 1955 fangede den lokale vinhandler Dinesen en rekordlaks på 136 cm og 26,5 kg. Et af formålene med det nye naturprojekt var at forbedre forholdene for åens vandrefisk. I den forbindelse var der særlig fokus på laksen, som også blev et stort diskussionsemne i konflikten mellem lodsejere og miljømyndigheder. Foto: Skjern-Egvad Museum.

Denne usikkerhed blev øget, idet der også skete andre ændringer. Da landboforeningens formand havde erkendt, at projektet faktisk *blev* til noget, meddelte han på et møde, at det nu stod frit for lodsejerne at sælge deres jorde til staten. Det havde det juridisk set været hele tiden, eftersom lodsvejernes bastion netop hidtil havde været frivillighedens princip og den enkelte lodsejers ret til at sige nej til at sælge jord. Det, formanden mente, var derfor, at det ikke længere ville blive opfattet som usolidarisk at sælge jorden.

I løbet af de næste år solgte lodsejerne en efter en deres jord, og kassekreditte blev formuleret som den væsentligste grund hertil. På dette tidspunkt havde mange været nødt til at tvangssælge, og ifølge pressen og

lodsejerne selv var den djævelske virkelighed, at det var de færreste bønder, der havde deres fulde handlefrihed. Bag dem stod nemlig kreditorerne i kø for at indkassere det, som landmændene fik af staten for deres lodder i å-dalen.

Nok solgtes således den ene jordlod efter den anden, men modstanden mod projektet blev ikke mindre af den grund. Snarere tværtimod. I takt med at datoen for første spadestik nærmede sig, lød kamptummelen fra slaget mellem modstandere og tilhængere af Skjern Å-genopretningen højere og højere. Dette kom til udtryk gennem en stigende uvilje overfor statens embedsmænd, og internt markerede den sociale kontrol sig gennem en foragt overfor alle afvigere fra den lokale enighedsdiskurs. Disse blev ekskluderet fra fællesskabet og frataget eventuelle betydningsfulde poster. En efter en blev de siddende borgmestre i Skjern, Egvad og Ringkøbing tvunget til at gå af, idet de opfattedes som »illoyale sympatisører af københavnske naturinteresser« (19).

Miljø som lokal strategi

Omtrent samtidigt med, at Skjern Å projektet undergik en navneforandring, er det muligt at iagttage en ændring i den overordnede diskussion. Med fornemmelsen af ikke rigtigt at kunne trænge igennem opstod der efterhånden hos lodsejerne en stiltiende erkendelse af, at ville man have indflydelse på debatten om åens fremtid, måtte man begynde at argumentere på en måde, som der var respekt for. Man måtte endnu engang ændre strategi. De eneste argumenter, der tilsyneladende havde taleret var »grønne« argumenter, der tog udgangspunkt i miljøets tilstand.

I første omgang kom anvendelsen af grønne argumenter til udtryk i påpegningen af oversvømmelsesrisikoen. Det, omgivelserne havde respekt for, var viden om vand, og her mente lodsejerne faktisk, at de havde noget at byde på. De fleste lodsejere kendte å-systemet som deres egen bukse-lomme, og mange, især de ældre, kunne huske, hvordan vandet havde stået op over hovedvejen, og hvordan engene ligeledes havde stået under vand før afvandingen. Risikoen for oversvømmelser blev udpenslet i den lokale presse, og tvivlen overfor eksperternes beregninger var udbredt.

Oversvømmelsesargumentet blev imidlertid ikke anerkendt, men derimod afvist med henvisning til eksperternes hydrauliske undersøgelsesresultater. Faretruende oversvømmelser ville ikke finde sted alene af den grund, at man havde lavet beregninger, der viste, at det ikke ville ske. Dette var et vægtigt argument. At undersøgelserne var *hydrauliske*, og at de var baseret på *beregninger*, gjorde den videnskabelige vidensform overlegen.

Lodsejerne måtte altså erkende, at deres initiativ ikke var godt nok, thi

Som årene gik, udviklede konflikten mellem lodsejere og miljømyndigheder sig mere og mere til en ekspertdiskussion med miljøets tilstand som centralt omdrejningspunkt. Den store uenighed gjorde Skjern Å konflikten til genstand for megen medieomtale.

Fiskeribiologen bider fra sig: Gedderne i Skjern Å skal tages alvorligt

Rapporten om gydebestanden i Skjern Å deler sig om det bedste, og værdsat har faktisk etableret sig i mere i Hovedbunden i det nye Skjern Å-område i hvor gavn ledning til en størrelse til de næste næste generationer.

denne læse kunne have været en vigtig del af den og laboratorierne i Skjern Å området. I rapporten var der det, at i overgangen til have en stor del af det nye og laboratorierne.

Den primære for det nye område, Skjern Å-området, er overtaget af Danmarks Fiskeriforskningscenter i Skjern Å-området.

Statens nye søer en dødsfælde for Skjern-laksen

Statens nye søer er en dødsfælde for Skjern-laksen. Laksen dør i store mængder i søerne, og det skyldes den høje temperatur og den lave iltindhold.

Brage velstand til fattige hedebonder: Kandalen, der blev Dalgas svendestykke

Der er en stor forskel på de velstående og de fattige hedebonder i Kandalen. De velstående har mange penge og gode biler, mens de fattige har meget lidt.

Landbruget advarer påny Fosfor kan gøre Skjern Å-projektet til en alvorlig fejlinvestering

Landbruget advarer påny om, at fosfor kan gøre Skjern Å-projektet til en alvorlig fejlinvestering. Fosfor kan forurene vandet og skade miljøet.

Ikke forhæset over nye projekters effekt: Skjern-landmændene hyrer internationalt anerkendte eksperter

Skjern-landmændene hyrer internationalt anerkendte eksperter til at undersøge effekten af nye projekter. De eksperter er fra udlandet og har stor erfaring.

Hed debat om risikoen for å-oversvømmelser

Der hedder debat om risikoen for å-oversvømmelser. Mange er bange for, at vandet kan oversvømme områderne omkring Skjern Å.

der var forskel på viden. Viden om miljøet rangerede på en hierarkisk skala, hvor den almene menneskelige erfaring var lavest placeret. Overfor en universitetsuddannet ingeniør med speciale i hydraulik, havde en engbønder iagttagelser af vandstandsforskelle ikke nogen gennemslagskraft (20). For at få indflydelse på debatten var det nødvendigt at anvende videnskabelige fakta leveret af personer med den fornødne kompetence dertil.

Det var således også i denne forbindelse, at man så lodsejerne hyre deres egne eksperter, og at de såkaldte »bomber« blev anbragt i debatten. Fra nu af skulle strategien være at vende de af modparten formulerede grønne argumenter mod denne selv. Man ville simpelthen bruge den etablerede videnskab til at påvise, at de tiltag, som blev fremlagt som værende til gavn for miljøet, i virkeligheden indebar det modsatte. Anvendelsen af grønne argumenter skulle være lokalsamfundets måde at forsvare de lokale interesser på.

I de følgende år udviklede der sig en stående duel mellem Miljøministeriets og landbrugets eksperter. *Sydløsningen* blev af landbrugets eksperter kaldt for en »tikkende miljøbombe« (21), idet der i jorden antoges at være bundet så meget fosfor, at en pludselig oversvømmelse af markerne ville skylle det hele ud i fjorden og således få efterfølgende uheldige følger for miljøet. På lignende vis henvistes der til beregninger, som tydede på, at *Sydløsningen* tillige ville medføre en omfattende okkerforurening af Ringkøbing Fjord. Det var kun ret og rimeligt, at der blev foretaget en undersøgelse af risikoen for fosfor- og okkerforurening.

Fosfor- og okkerbomberne blev smidt gentagne gange og var blot nogle af de argumenter, som landbrugets hyrede eksperter fremførte i debatten. Således blev risikoen for oversvømmelser og »smoltdød« gennem årene flere gange trukket frem og formuleret som argument mod *Sydløsningen*. »Smoltbomben« eller »geddebomben«, som den også blev kaldt, detoneredes i forbindelse med planerne om anlæggelsen af et par kunstige søer. Forud for dette havde Danmarks Fiskeriundersøgelser advaret om, at de planlagte nye søer ville få bestanden af gedder til at vokse så meget, at de ville æde næsten halvdelen af alle de nye smålaks – den såkaldte smolt, der forsøgte at svømme til havs fra Skjern Å. Vel vidende om den trussel, som en sådan udtalelse indebar for projektet, bragte lodsejerne smoltargumentet på banen.

Sagen om lakseynglen var den eneste gang, lodsejernes argumenter blev anerkendt, men deres kampiver var ikke forgæves. Hver gang risikoen for oversvømmelser, fosfor- og okkerforurening samt smoltdød blev trukket frem, afstedkom det et hav af rapporter og vurderinger fra teknikergruppen, som hver gang konkluderede, at der ikke var grund til særlig frygt. Hver gang man nåede frem til denne konklusion, var der gået et pænt stykke tid.

Det var imidlertid også på dette tidspunkt, med inddragelsen af udefra kommende ekspertbistand, at den lokale politiske opposition for alvor marginaliseredes af en bureaukratisk videnskabelig dagsorden. Heller ikke for lodsejerne var spørgsmålet længere, om åen skulle slynges eller ej, men snarere under hvilke tekniske og videnskabelige forudsætninger, det skulle ske.

Modstandens forandring

I juni 1998 vedtog Folketinget lov om Skjern Å Naturprojekt, der var budgetteret med 246 millioner kroner. Den 7. juni 1999 gik gravearbejdet i gang med en forventet afslutning i 2002. I forbindelse med indvielsen havde de tilstedeværende lodsejere forberedt en demonstration mod projektet. De havde klædt sig i sort, og mens miljøministeren holdt tale, cirklede traktorer med kæmpestore protestplancher rundt om skuet.

Da det nye Skjern Å-Naturprojekt blev indviet den 7. juni 1999, havde de lokale lodsejere arrangeret en protestdemonstration. De mødte op klædt i sort, og gav i øvrigt deres mening til kende på de traktordrevne plakater. Foto: Bendt Christiansen, Ringkøbing Amts Dagblad.

Forud herfor var det tilsyneladende kombinationen af en tvivlsom målsætning og den determinisme, som fulgte af den miljøpolitiske dagsorden, der var medvirkende til den transformation, som konflikten undergik. Lodsejerne ønskede at blive taget alvorligt som ligeværdige partnere, og det følte man ikke, at man blev. Fra at have været et udtryk for afmagt overfor landbrugets situation generelt, kom modstanden efterhånden til at omfatte selve *måden*, projektet blev håndteret på. Således er der meget, der tyder på, at planlægningsfasen faktisk blev forlænget, fordi opfattelsen af manipulation medførte, at lodsejerne med deres »grønne« argumenter holdt gang i modstanden, længe efter at hovedparten af jordene var solgt, og projektet reelt kunne være gået i gang.

Hypptigt anvendt i de stridende parters respektive strategier, forekommer miljø og bæredygtighed således både for myndighedernes og lodsejernes vedkommende at demonstrere, at disse begreber ikke var værdineutrale kategorier, men derimod tilpasset politiske, kulturelle og ideologiske hensyn. Var det for projektmakerne uvæsentligt, om åen var selvrensende eller genoprettet, så var det derimod væsentligt, at det, naturen var, var i overensstemmelse med det herskende natursyns selvforståelse. Det var både »selv-

rensning« og »genopretning«. Andre argumenter inden for samme bæredygtigheds-terminologi havde sandsynligvis været lige så legitime. Som et ikke bare nationalt, »men også et internationalt billede på, hvordan tabte naturværdier kan genskabes« (22), var projektet et oplagt symbol og moralsk spejlbillede på den uberørte, oprindelige og bæredygtige natur, som man ønskede at identificere sig selv med. Derfor var projektet så vigtigt, og når det *skulle* være Skjern Å, var det fordi, det var stort, og fordi det var synligt. Derfor var det også så vigtigt, at åen bugtede sig, fordi et slynget vandløb var symbol på rigtig natur. Dette synlige naturideal påvirkede imidlertid basale organisationsprincipper som demokratiet, ligesom det forholdt sig ukritisk til brugen af hhv. bæredygtigheds- og oprindelighedsbegrebet i landskabsplanlægningen (23).

For lodsejerne kunne miljøet bruges som tema, fordi det var politisk og videnskabeligt legitimeret af feltets øvrige aktører. Miljøets tilstand var det, det hele drejede sig om, og derfor kunne det bruges til at forhale projektet, hvilket man også gjorde »i 10 år!.../ sådan helt bevidst for at trække tiden ud og man kunne blive fornuftige« (24).

Miljøargumenter kunne med andre ord bruges, fordi de var der, og fordi de var anvendelige. De kunne bruges til at dirigere opmærksomheden væk fra det, der i virkeligheden interesserede lodsejerne – bevarelsen af lokal identitetsmæssig selvrespekt.

Noter og henvisninger:

1 Ole Høiris 1993 s. 44-46. 2 For en nærmere beskrivelse af disse mange tidlige projekter se Fridlev Skruppeltrang 1966 s. 254-260. 3 Finansudvalgets aktstykker 1960/61 nr. 61. 4 Skjern Kommune 1986. 5 Brundtland 1987 s. 51. For en yderligere perspektivering af fremkomsten af en ny miljøkorrekt naturopfattelse se f.eks. Robin Grove-White 1993 s. 18-31. 6 Mikael Skou Andersen og Michael W. Hansen 1991 s. 100. 7 Folketingstidende 1986-87 sp. 2785-2786. 8 Vestkysten 14/11-89. 9 Miljøministeriet maj 1989 s. 8. 10 Kommissorium af d. 1. juni 1990 Miljøministeriet. 11 Den franske filosof Luc Ferry har påpeget problematikken i forholdet natur og demokrati. Ferry er ikke af den opfattelse, at naturen ikke skal beskyttes, men kritiserer opfattelsen af naturen som ophøjet retssubjekt, fordi det i værste fald fører til en fornægtelse af rets- og demokratibegrebet. Luc Ferry 1996 s. 184-203. 12 Samtaler med planteavlskonsulent Olaf Juel 5/5 1999 og lodsejer og landboforeningsformand Arne Voight 7/2 1999. 13 Miljøstyrelsen 1990 s. 148. 14 Steen G. Hansen 1989 s. 32, Thorkild Poulsen 1988 s. 1 og Lars Kamp Nielsen 1989 s. 7. 15 Folketingstidende 1992-1993 sp. 3363-3368. 16 Skov og Naturstyrelsen 1993. 17 Steen G. Hansen 1989 s. 32 og Nils Wegner 1991 s. 393. 18 Skov- og Naturstyrelsen 1995. 19 Samtale med lodsejer Martin Nielsen 6/2 1999. 20 Den viden, der omtales her, omtales ofte som »lokal viden«. For yderligere beskrivelse og analyse af forholdet mellem en videnskabelig og mere erfaringsbaseret viden se f.eks. Brian Wynne 1996 s. 27-44. 21 Ringkøbing Amts Dagblad 25/7-1994. 22 Skov- og Naturstyrelsen 1995 s. 1. 23 Mere end at være en kritik af bæredygtighed som målsætning, er dette en påpegning af, at forholdet mellem de to niveauer, biologisk viden og pragmatisk beslutningsproces, må nytænkes. Netop når et begreb har opnået en ophøjet status, bør man i handlingsplaner være opmærksom over for brugen af det. 24 Samtale med lodsejer og landboforeningsformand Arne Voight 7/2 1999.

Litteratur:

- Andersen, Mikael Skou og Hansen, Michael W: Vandmiljøplanen. Fra forhandling til symbol. Forlaget Niche, Århus. 1991.
- Auken, Svend: Danmark viser vejen til bæredygtig udvikling. I: *Energinyt* 2. April, 1998.
- Brundtland-Kommissionens rapport om miljø og udvikling: Vores fælles fremtid. FN-forbundet og Mellemfolkeligt Samvirke, København 1987.
- Clausen, Laura Tolnov: Kampen om å-dalen. Speciale i Europæisk Etnologi, Københavns Universitet 2000.
- Ferry, Luc: Den nye økologiske orden. Rosinante Paperbacks, København 1996.
- Finansudvalgets aktstykker 1960/61 nr. 61.
- Folketingstidende 1986-1987: Forslag til folketingsbeslutning om genskabelse af Skjern Å-systemets selvrensende effekt. Til beslutningsforslag nr. B. 79. Fremsat den 13. januar af Henning Nielsen. Schultz Grafisk A/S, København 1988.
- Folketingstidende 1992-1993: Forslag til beslutning om genopretning af Skjern Å. Til beslutningsforslag nr. B31. Beretning afgivet af Miljø- og Planlægningsudvalget den 23. juni 1993. J.H. Schultz Grafisk A/S, København 1994.
- Grove-White, Robin: Environmentalism: A new moral discourse for technological society. I: *Environmentalism. The View from Anthropology*. (ed.) Milton, Kay. Routledge, London. 1993.
- Hansen, Steen G: Har Skjern Å-projektet været grebet forkert an? I: *Vand & Miljø* nr.1, 1989.
- Høiris, Ole: Pierre Bourdieu og antropologi. I: *Jordens folk* nr. 2, 1993.
- Kommissorium for Det Rådgivende Udvalg, 1. juni 1990, Miljøministeriet.
- Miljøministeriet, maj 1989. Miljøministeriets redegørelse til Folketingets Miljø- og Planlægningsudvalg om et Skjern Å-projekt. Akt. nr. 22, 31. maj, 1989.
- Miljøstyrelsen, Vandmiljø 90. Samlet status over vandmiljøet i Danmark. Redegørelse fra Miljøstyrelsen nr. 1, 1990.
- Nielsen, Lars Kamp: Skjern Å: Kan man få to for én pakkes pris? I: *Vand & Miljø* nr. 1, 1989.
- Poulsen, Thorkild: Hvad vil man med Skjern åen? I: *Ferskvandsfiskeribladet* nr. 5, 1988.
- Ringkøbing Amts Dagblad 25/7-1994: Landbruget og forskere advarer ministeren: Skjern Å-projektet er en tikkende miljøbombe.
- Skjern-konferencen 1986 »Marginaljorder«. Skjern kommune 1987.
- Skov- og Naturstyrelsen: Natur Uden Grænser – Dansk natur i internationalt perspektiv. Miljø- og Energiministeriet København. 1993.
- Skov- og Naturstyrelsen: Skjern Å Naturprojekt – Danmarks største projekt til genskabelse af Natur. Miljø- og Energiministeriet København. 1995.
- Skruppelttrang, Fridlev: Det indvundne Danmark, Nordisk Forlag, København 1966.
- Vestkysten 14/11-1987: Jeg har aldrig kaldt Skjern Å-pionerere for forbrydere
- Wegner, Nils: Skjern-å laksen truet af laks. I: *Vand & Miljø* Nr. 8. 1991.
- Wynne, Brian: May the Sheep Safely Graze? A Reflective View of the Expert-Lay Knowledge divide. I: *Risk, Environment and Modernity. Towards a New Ecology*. (ed. Scott Lash, Bronislaw Szerynski og Brian Wynne) SAGE Publications, London 1996.

Summary:

Green arguments and local identity – The struggle for the Skjern Å valley

In 1987 the Danish parliament, the Folketing, decided that the river Skjern Å, out of consideration for the water environment and the self-cleaning effect of the river, was to be restored to the winding course it had lost as a result of the great drainage project of the sixties, when 3900 hectares were drained and the river was turned into a straight channel. The new project involved 2100 hectares and required the buying-up of land from the local plot-owners. The parliamentary

resolution became the starting-point for a twelve-year dispute between the local plot-owners and the environmental authorities. Not until 1999 had all the plot-owners sold their land, and the project could be launched.

The article turns the focus on the local resistance and the strategies used by the parties to the dispute. It is argued that it was the combination of a dubious goal and the determinism that followed in the wake of the environment policy agenda that helped to draw the conflict out.

Although in theory an emphasis was given to local involvement, it turned out in practice to be impossible for the plot-owners to exert any influence on the future of the river valley. Because of a strong local identification with the landscape in question, the plot-owners wanted a project that required less land. However, their arguments were ignored. The goal had already been set, and it was only the path towards it that was negotiable. Even when the main argument for the project, the beneficial effect of the meanders on the self-cleaning process, was refuted, the objective remained unbudgeable. Instead the overall objective of the project was changed. The 'self-cleaning project' was simply renamed the 'restoration project' – now with the focus on the beneficial effect on fauna and flora. The ideals of sustainability and the primacy of original 'nature' thus set the agenda so much that this had unfortunate consequences for the concrete treatment of the concept of democracy in the decision-making process.

After experiencing that 'green' arguments were the only arguments given a hearing in the discussion, the plot-owners changed their strategy. From now on the strategy would be to use established science to demonstrate that the measures presented as beneficial to the environment in reality involved the opposite. The use of green arguments was to be the local community's way of defending local interests. They then hired their own experts and were able to postpone the project in this way for twelve years. More than a protest against the project as such, the resistance had gradually been oriented against the *way* the project was handled.

The frequent use of the concepts of environment and sustainability in the respective strategies of the parties to the dispute seems to demonstrate that for both the authorities and the plot-owners these were not value-neutral concepts, but adapted to political, cultural and ideological considerations. For the environmental authorities it was not so important whether the river became self-cleaning or was simply restored. The most important thing was that the project was implemented, because they wanted to be identified with a very large and thus highly visible symbol of virgin, primal and sustainable nature. For the plot-owners the environmental arguments could be used because they were politically and scientifically legitimized and thus useful in the struggle to preserve a local identity.